

<https://doi.org/10.70728/c.series.ped.v08.i08.060>

PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JARAYONIDA PEDAGOGIK KORREKSIYANING PEDAGOGIK - PSIXOLOGIK ASOSLARI

Masharipova Saida Quvondiq qizi

Abu Rayhon Beruniy nomidagi

Urganch davlat universiteti tayanch doktoranti

masharipovasaida3@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-7408-4417>

Annotatsiya. Mazkur maqolada pedagogik korreksion jarayonning pedagogik-psixologik asoslari huquqiy- me‘yoriy hujjatlar hamda zamonaviy pedagogik-psixologik yondashuvlarga asoslangan xolda tahlil qilingan. Tadqiqotda pedagogik korreksiyaning amalga oshirishda pedagogik diagnostikaning o‘rni, pedagogik korreksion faoliyatda kasbiy va professional tayyorgarlikga qo‘yiladigan talablar, korreksion jarayonni amalga oshirish tamoyillari, yondashuvlari, metodlari, vositalari, pedagogik-psixologik korreksion dastur tuzilishi hamda pedagogik tadqiqot samaradorligida korreksiyaning ahamiyati tizimli tarzda ochib berilgan. Shuningdek, pedagogik tadqiqotlarning tarkibiy qismi sifatida korreksion jarayonning ilmiy-nazariy asoslari umumlashtirilib, xulosalar shakllantirildi.

Kalit so‘zlar: Pedagogik korreksiya, korreksion jarayon, korreksion dastur, pedagogik diagnostika, korreksion tamoyillar, baholash mezonlari, pedagog, psixolog, tadqiqotchi, respondent, yondashuv, kompetensiya.

Аннотация. В данной статье проведён анализ педагогико-психологических основ педагогического коррекционного процесса на основе нормативно-правовых документов, а также современных педагогико-психологических подходов. В исследовании системно раскрыты роль педагогической диагностики в осуществлении педагогической коррекции, требования к профессиональной подготовке специалистов, осуществляющих коррекционную деятельность, принципы, подходы, методы и средства организации коррекционного процесса, структура педагогико-психологических коррекционных программ, а также значение коррекции в результативности педагогического исследования. Кроме того, обобщены научно-теоретические основы коррекционного процесса как составной части педагогических исследований и сформулированы соответствующие выводы.

Ключевые слова: педагогическая коррекция, коррекционный процесс, коррекционная программа, педагогическая диагностика, коррекционные принципы, критерии оценки, педагог, психолог, исследователь, респондент, подход, компетенция.

Abstract. This article analyzes the pedagogical and psychological foundations of the pedagogical correction process based on regulatory and legal documents as well as modern pedagogical and psychological approaches. The study systematically examines the role of pedagogical diagnostics in implementing pedagogical correction, the requirements for professional and vocational training of specialists engaged in pedagogical correctional activities, the principles, approaches, methods, and tools of the correctional process, the structure of pedagogical-psychological correctional programs, and the significance of correction in the effectiveness of pedagogical research. Furthermore, the scientific and theoretical foundations of the correctional process as an integral component of pedagogical research are summarized, and relevant conclusions are formulated.

Keywords: pedagogical correction, correctional process, correctional program, pedagogical diagnostics, correctional principles, assessment criteria, teacher, psychologist, researcher, respondent, approach, competence.

KIRISH. Insoniyat taraqqiyotining har bir bosqichida bilim, tajriba va ilmiy izlanishlar jamiyat rivojining asosiy omillaridan biri bo‘lib kelgan. XXI asrda ilmiy tadqiqotlarning sifati va samaradorligini ta‘minlash, ularni takomillashtirish masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Tadqiqot muammosini aniqlash va uning dolzarbligini asoslash, tadqiqotning yo‘l xaritasini ishlab chiqish, barcha bosqichlarni tizimli ravishda amalga oshirish hamda umumiy ilmiy xulosalarni shakllantirish jarayonida pedagogik korreksiya tadqiqot ishini takomillashtirish mexanizmining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Mazkur jarayonda pedagogik diagnostika obyektini dastlabki holatini tahlil qilish va baholash orqali pedagogik korreksiyaning ustuvor yo‘nalishlarini belgilashga xizmat qiladi.

O‘zbekistonda shaxsning har tomonlama rivojlanishini ta‘minlash, uning psixologik farovonligini qo‘llab quvvatlashda pedagogik korreksion faoliyatni ilmiy asosda tashkil etish uchun mustahkam huquqiy va ilmiy asos yaratilgan. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, **“Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonun, “Aholiga psixologik yordam ko‘rsatish to‘g‘risida”gi Qonun** hamda boshqa normativ-huquqiy hujjatlar insonning huquq va manfaatlarini himoya qilish, uning intellektual, ma’naviy va psixologik rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash, shuningdek, pedagogik diagnostikaga asoslangan pedagogik korreksion faoliyatni ilmiy asosda tashkil etishning mexanizmlarini belgilaydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI. Shaxsni har tomonlama rivojlantirish, ta’lim jarayonida pedagogik ta’sir samaradorligini oshirish hamda optimal vosita va usullar orqali yuqori natijalarga erishishda pedagogik korreksiyaning ahamiyati pedagogika va psixologiya fanlarida muhim tadqiqot yo‘nalishlaridan biri sifatida o‘rganilgan. N.V.Kuzminaning qarashlarida korreksiyalash ta’sirida o‘quvchi-yoshlarning g‘oyaviy, axloqiy, irodaviy, estetik xislatlari shakllantirilishi asoslangan [1],

L.S.Vigotskiy, A.N.Leontyev, D.B.Elkonin, P.Ya.Galperin kabi olimlarning nazariyalari negizida korreksion faoliyat yuzaga kelgan. [2] A.S.Turchin tomonidan korreksion faoliyatni amalga ochirivchi mutaxassis harakatlarining bosqichma-bosqich shakllanishi o‘rganilgan [3], Z.T.Nishonova va G.K.Alimovalar o‘z qarashlarida kasbiy

tayyorgarlikning asosiy mezonlari, professional tayyorgarlikga nisbatan qo‘llaniladigan yondashuvlarni o‘rgangan.[4] Mazkur tadqiqotlarda ilgari surilgan ilmiy yondashuvlar qiyosiy o‘rganilib, ularning mazkur muammoni yoritishdagi ahamiyati atroflicha o‘rganilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI. Tadqiqotning metodik asosini pedagogik-psixologik yondashuvlar, korreksion faoliyatga oid ilmiy nazariyalar hamda ta’lim sohasiga oid me’yoriy-huquqiy hujjatlar tashkil etadi. Tadqiqotda ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, kontent tahlili, sintez va umumlashtirish kabi metodlardan foydalanilgan holda mahalliy va xorijiy olimlarning pedagogik diagnostika, pedagogik korreksiya, korreksion dasturlarni tuzish bo‘yicha ilmiy qarashlari o‘rganildi.

TAHLILLAR VA NATIJALAR. Pedagogik diagnostika o‘z zamirida pedagogik korreksiya jarayonining muhim nazariy-amaliy asosini amalga oshirishni ham nazarda tutadi. Chunki, diagnostika orqali shaxsning rivojlanish holati, mavjud qiyinchiliklari va pedagogik ehtiyojlari aniqlanib, shu asosda samarali korreksion ta’sir yo‘nalishlari belgilanadi. Pedagogik korreksiya — ta’lim-tarbiya jarayonida o‘quvchilarda namoyon bo‘ladigan bilim, ko‘nikma, xulq-atvor va rivojlanish bilan bog‘liq kamchiliklarni aniqlash hamda ularni bartaraf etishga yo‘naltirilgan pedagogik faoliyatdir. “Korreksiya” tushunchasi lotin tilidagi “correctio” so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, “tuzatish”, “to‘g‘rilash” ma’nolarini bildiradi.

Shu o‘rinda pedagogik korreksion jarayon haqida N.V.Kuzminaning quyidagi fikrini keltiramiz “Korreksiyalash jarayoni-o‘quvchilarning ongiga, his-tuyg‘ulariga ta’sir etuvchi va turli ijobiy qobiliyatlarini shakllantiruvchi faoliyat turidir”. [1; 45-b] Korreksiyalash ta’sirida o‘quvchi-yoshlarning g‘oyaviy, axloqiy, irodaviy, estetik xislatlari shakllanadi, tabiatga, jamiyatga ilmiy qarashlari tizimi tarkib topadi, jismoniy kuch-quvvatlari mustahkamlanadi va shu bilan birgalikda tarbiya masalalari amalga oshiriladi.

Rossiyalik olimlar L.S.Vigotskiyning bolaning psixik rivojlanishining madaniy-tarixiy tamoyili g‘oyasi, A.N.Leontyevning yoshga oid yangi shakllanishlarni rivojlantirishda faoliyat yondashuvi, D.B.Elkoninning bolaning psixik rivojlanish davrlari (bosqichlari) haqidagi nazariyasi, P.Ya.Galperin va boshqalarning aqliy harakatlar hamda tushunchalarni bosqichma-bosqich shakllantirish nazariyalari negizida psixologik-pedagogik korreksion ishlarning mazmunini shakllantirishda umumiy, yosh va pedagogik psixologiya qoidalarini asos qilib olganlar. [2; 28-b]

Korreksion ishlarni amalga oshiruvchi mutaxassis harakatlarni oddiy shakldan murakkab shaklga maqsadli va ongli ravishda o‘tkazishi kerak. Bunda harakatlarni muhim jihatlarini onglilik, umumlashtirilganlik va avtomatlashtirilganlik holatlarini takomillashtirib boradi. Quyida harakatlarning bosqichma-bosqich shakllanish jarayoni keltirilgan:

I bosqich — Harakatning motivatsion asosini shakllantirish.

II bosqich — Harakatlarning yo‘naltiruvchi sxemasini o‘zlashtirish.

III bosqich — Harakatlarni moddiylashtirilgan shaklda bajarish.

IV bosqich — Harakatlarni og‘zaki yoki yozma nutq shaklida bajarish.

V bosqich — Tashqi nutqning ichki nutqqa o‘tishi.

VI bosqich — Harakatlarni aqliy reja (ichki tafakkur rejasi)ga o‘tkazish. [3;18-b]

Mutaxassis harakatlarni bosqichini ketma-ketlikda amalga oshirishi natijasida tashqi faoliyatning asta-sekin ichki tafakkur jarayoniga aylantirishga erishadi, ana shunda korreksion faoliyatni mukammal amalga oshirish jarayoni muvaffaqiyatli kechadi.

Z.T.Nishonova va G.K. Alimovalarning Psixologik xizmat. Psixokorreksiya nomli darsligida korreksion ta’sir ko‘rsatishda kasbiy tayyorgarlikning asosiy mezonlari quyidagicha keltiriladi:

Nazariy mezon –korreksion ishlarning nazariy asosini bilish;

Amaliy mezon- aniq korrektiv metod va metodikalarni bilish;

Shaxsiy tayyorlik – psixolog o‘zining shaxsiga doir muammolarni xal qilganligi, ayniqsa mijozning muammolariga o‘xshash muammolar. [4;208-b] Ushbu mezonlarga amal qilinishi korreksion ta’sirning to‘g‘ri tashkil etilishini va kutilayotgan natijaga erishishni ta’minlaydi.

Korreksion ishni amalga oshirish uchun professional tayyorgarlikga nisbatan 3 ta asosiy yondashuv ko‘rishimiz mumkin:

- 1) Bir nazariyaga tayanib ish ko‘rish, bir xil yondashuv;
- 2) Eklektizm-turli nazariyalarga asoslangan yondashuv;
- 3) Umumiy yondashuv. [4;209-b] Yondashuvlarga amal qilish va undan o‘z o‘rnida foydalanish samarali yechimga asos bo‘ladi.

S.Otayeva fikricha pedagogik korreksion jarayonda mutaxassisning kasbiy tayyorligi negizida hamkorlik kompetensiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Korreksion–rivojlantiruvchi mashg‘ulotlarni olib boruvchi mutaxassis maxsus pedagoglar, fan o‘qituvchilari, psixologlar va ota-onalar bilan samarali hamkorlikni tashkil etish bilan birga, bolaning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda korreksion mashg‘ulotlarning mazmuni va metodlarini tanlaydi, boshqa mutaxassislar bilan birga ta’lim-tarbiyaviy jarayonni muvofiqlashtiradi.[5;86-b]

Pedagogik korreksion jarayonni tashkil qilishda ma’lum qoidalarga rioya qilish shart bo‘ladi. Mazmunni tanlash va tashkil etishda bir nechta tamoyillarga amal qilish maqsadga muvofiq. Diagnostika va korreksiyaning birligi, kompleks yondashuv, ilmiylik kabi tamoyillarga tayanib ish ko‘rish korreksion faoliyatni amalga oshirishda samarali ta’sir ko‘rsatish imkonini beradi.

Korreksion faoliyat o‘z o‘rnida rivojlantiruvchi metodlardan foydalanishni talab etadi. Korreksion metodlarning samaradorligi nafaqat ularning mazmuniga, balki to‘g‘ri tanlanishi va tizimli qo‘llanishiga ham bog‘liq. Metodni qo‘llashda unga qisqacha ta’rif berish hamda uni qo‘llashda ishtirokchilarning yoshi, individual xususiyatlariga mos ekanligi, ilmiy asosga ega ekanligi asoslab berilishi kerak.

Hal qilinadigan vazifalar ko‘lamiga ko‘ra pedagogik korreksiya turlari quyida keltirilgan:

□ Umumiy pedagogik korreksiya — ta’lim oluvchining umumiy rivojlanishini me’yorlashtirish, bilish jarayonlarini takomillashtirish va ta’lim jarayoniga moslashuvini yaxshilashga qaratilgan pedagogik ta’sirlar tizimi.

□ Xususiy pedagogik korreksiya — muayyan yosh davri va individual xususiyatlarga asoslangan holda, o‘quvchida mavjud bo‘lgan aniq pedagogik muammolarni bartaraf etishga yo‘naltirilgan korreksion usullar majmuasi.

□ Maxsus pedagogik korreksiya — rivojlanishdagi alohida qiyinchiliklar, xulq-atvor og‘ishlari va ta’lim jarayonidagi muammolarni bartaraf etishga qaratilgan maxsus pedagogik metod va texnologiyalar tizimi.

Korreksion faoliyatni amalga oshirishda korreksion dasturni o‘ziga xos jihatlari alohida ahamiyatli sanaladi. Korreksion dastur faoliyatni rejalashtirish va amalga oshirishda tizimlilikka asoslanadi. Korreksion dastur turlari:

1. **Umumiy korreksiya dasturi** — shaxsning umumiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash, dunyoqarashini kengaytirish, tafakkur, idrok va kuzatuvchanlikni rivojlantirishga qaratiladi.

2. **Tipik korreksiya dasturi** — amaliy ko‘nikma va harakatlarni bosqichma-bosqich shakllantirish, zarur faoliyat usullarini o‘rgatishga yo‘naltiriladi.

3. **Individual korreksiya dasturi** — shaxsning o‘ziga xos xususiyatlari, qobiliyati va muammolariga mos holda tuziladi hamda uning shaxsiy rivojlanishini ta’minlaydi.[8]

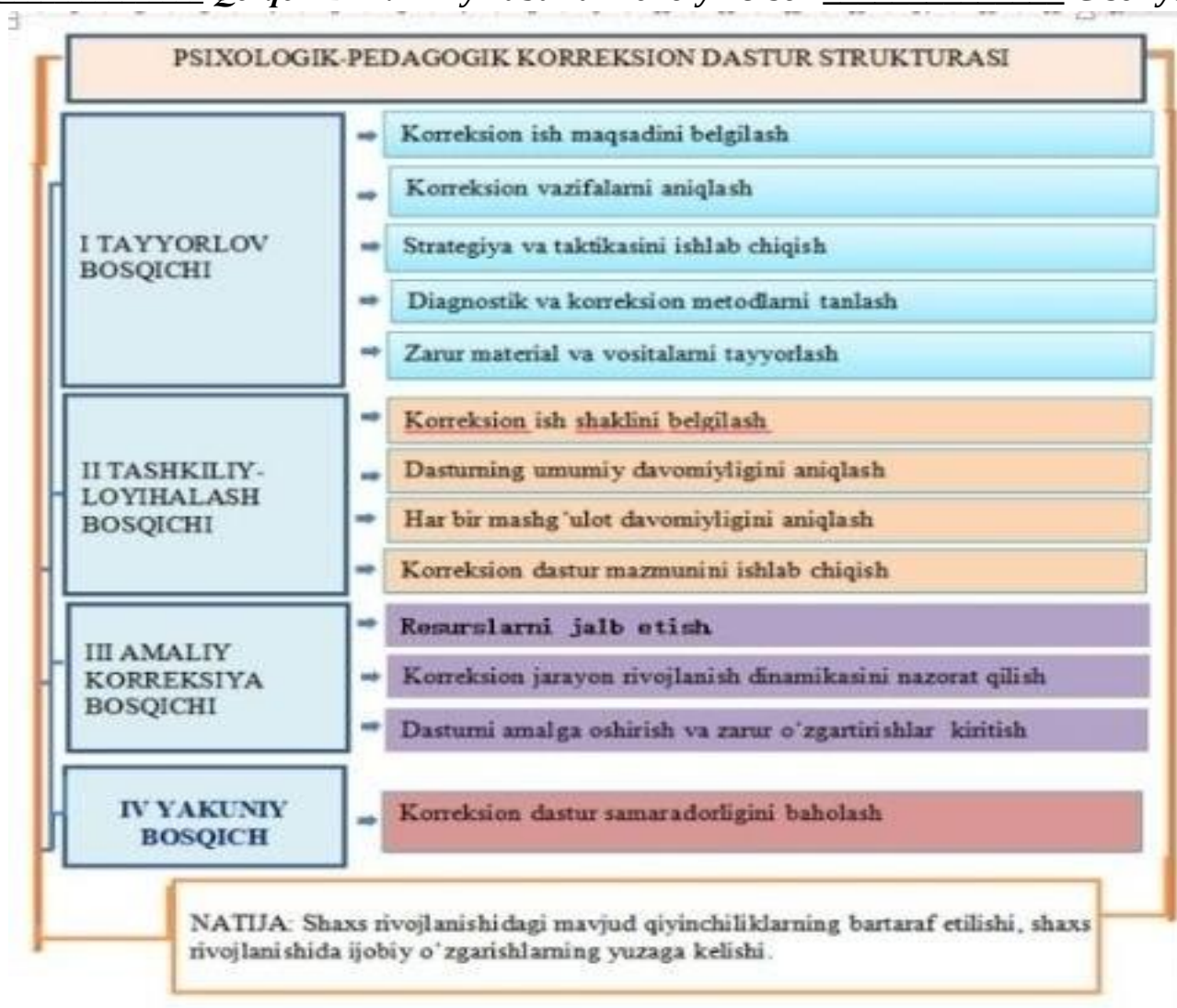
Shuningdek, psixologik-pedagogik korreksion dasturlar tuzilishi va amalga oshirish xususiyatlariga ko‘ra standartlashtirilgan va erkin (moslashuvchan) turlarga ajratiladi.

Standartlashtirilgan psixologik-pedagogik korreksion dasturlar — oldindan ishlab chiqilgan, aniq belgilangan maqsad, vazifa, bosqich, metod va vositalarga asoslangan dasturlardir. Ularda korreksion ishlarning ketma-ketligi, zarur materiallar hamda ishtirokchilarga qo‘yiladigan talablar ko‘rsatiladi.

Erkin (moslashuvchan) psixologik-pedagogik korreksion dasturlar — pedagog-psixolog tomonidan ta’lim oluvchilarning individual xususiyatlari, ehtiyojlari va muammolarini hisobga olgan holda mustaqil ravishda ishlab chiqiladigan dasturlardir. Bunda korreksion ishlarning maqsad va vazifalari, mashg‘ulotlar mazmuni hamda kutilayotgan natijalar belgilanadi.

Korreksion rivojlantiruvchi faoliyatni muhim tarkibiy elementlaridan biri-uning puxta ishlab chiqilgan, ilmiy asoslangan dastur asosida tashkil etilishidir. Pedagogik-psixologik tajribalarga asosan aytish mumkinki, korreksion dastur faqat mashg‘ulotlar ketma-ketligidan iborat bo‘lmay, balki diagnostik natijalarga tayangan xolda ishlab chiqiladigan, maqsad va vazifalari aniq belgilangan, metodologik yondashuvlar, psixologik-pedagogik ta’sir vositalari, mashg‘ulotlar mazmuni, amalga oshirish mexanizmlari hamda natijalarni baholash mezonlarini qamrab oluvchi yaxlit tizim hisoblanadi.

Pedagogik tadqiqotlarning natijadorligini asoslashda korreksion dastur zamonaviy pedagogik jarayonda yuzaga keladigan dolzarb pedagogik-psixologik muammolar ko‘lamini aniqlash, respondentlarning rivojlanishidagi mavjud qiyinchiliklarni bartaraf etish hamda ularning shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarini takomillashtirishga yo‘naltirilgan ilmiy-amaliy tuzilma sifatida namoyon bo‘ladi. Quyidagi rasmda pedagogik-psixologik korreksion dastur strukturasi keltirilgan.

1-rasm. Psixologik-pedagogik korreksion dastur tuzilishi.

Korreksion dasturning rivojlantiruvchi imkoniyati muammoning butunlay yo‘qolishi bilan emas, balki rivojlanish dinamikasi, ijobiy o‘zgarishlar asosida kompleks baholanadi. [7]

Shuni hisobga olish lozimki, korreksion ishlar natijalari ma’lum vaqt davomida namoyon bo‘lib, dastur jarayonida, yakunlangandan so‘ng va keyingi davrlarda kuzatiladi. Shu sababli korreksion dastur barcha qiyinchiliklarni to‘liq bartaraf etishga emas, balki belgilangan aniq vazifalarni hal etish va respondentlar rivojlanishidagi ijobiy o‘zgarishlarni ta’minlashga yo‘naltiriladi.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, pedagogik korreksion faoliyat ilmiy tadqiqot faoliyatining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, pedagogik-psixologik yondashuvlarning uyg‘unligi asosida tashkil etiladi. Jarayonning sifatli kechishi mutaxassisning kasbiy kompetensiyasi, shaxsiy sifatlari hamda ilmiy asoslangan faoliyatiga bevosita bog‘liq. Shu bilan birga, korreksion faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshishi pedagogik diagnostika natijalariga asoslangan korreksion dastur strukturasi yaratishni, faoliyatni izchil amalga oshirishni talab etadi. Korreksion faoliyatni ilmiy-metodik jihatdan takomillashtirish pedagogik tadqiqot natijalarining ishonchliligini va amaliy qiymatini belgilaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Кузьмина В. Путь от нравственного понятия к нравственному убеждению.- Москва: Знание, 1998.-С. 45

2. Скотарева, Е. М. Психолого-педагогическая коррекция: теоретико-методологический аспект: учеб. пособие / Изд. центр «Наука», 2007. — 72 с.
3. Турчин, А. С. Педагогическая психология / А. С. Турчин. — Иваново : Изд-во Ивановского гос. ун-та. — 2000. — 105 с.
4. Nishonova Z.T., Alimova G.K Psixologik xizmat. Psixokorreksiya [Matn]: darslik.- T.: “Ijod press”. 2019.-512 b.
5. Otayeva S.S. Inklyuziv ta’limda pedagog xodimlar va ota-onalar hamkorligining muhim jihatlari // Conference of Natural and Applied Sciences in Scientific Innovative Research. – 2025. – №2(6). – B. 85–89.
6. Sh.A.Abdullayeva, D.I.Ro‘ziyeva Pedagogik diagnostika va korreksiya. Darslik - T.: “Fan va texnologiya” nashrriyoti, 2019. 263 b.
7. Шведчикова Ю.С., Орлова Д.Г. Разработка психолого-педагогических коррекционных и профилактических программ: методические рекомендации. – Пермь: ООО «Пермское книжное издательство», 2021. – 100 с.
8. Кащенко В.П. Педагогическая коррекция: Исправление недостатков характера у детей и подростков: пособие для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 304 с.